

čas je dejansko 'najtemnejše poglavje' v večstoletni zgodovini Avstrijske nacionalne knjižnice. Kljub temu je važno, da se zavedamo te preteklosti in je ne izrinjamo, temveč se z njo soočamo."

Monografijo zaključuje obsežen znanstveni aparat, ki s svojima registroma omogoča hkrati informacijo o osebah in krajih.

Avguštin Malle

Ernst Bruckmüller (ur.), Wiederaufbau in Österreich 1945-1955. Rekonstruktion oder Neubeginn? = Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde. Verlag für Geschichte und Politik Wien, R. Oldenbourg Verlag München 2006, 210 strani.

V zborniku je objavljenih osem znanstvenih prispevkov o povojni avstrijski zgodovini in zanimiv daljši spominski zapis Ludwiga Steinerja, tajnika zveznega kancelerja Juliusa Raaba, o aprilskih pogajanjih 1955 v Moskvi. Ta so zaključila prizadevanja za Avstrijsko državno pogodbo. Avtorji želijo vzbuditi ob ignoriranju številnih starih in novih klišejev zanimanje za politične, gospodarske in kulturne procese v času obnove.

Ernst Bruckmüller piše o mesecih od proklamacije neodvisnosti (27. aprila 1945) do drugega kontrolnega sporazuma (28. junija 1946). V uvodu sprašuje, s katerim dnem se zgodovina Druge republike sploh začne, kajti osvoboditev po zaveznških silah je potekala dolgo časa. Skrčeno prikazuje bilanco žrtev, ki odstopa od znanih glede podatka o Romih. Meni, da je izgubilo življenje 50 odstotkov avstrijskega romskega prebivalstva. Nasprotno zgodovinar Garscha ocenjuje, da je bilo ob življenje 9000 Romov, kar bi bil 90 odstotni delež. Neomenjene ostajajo žrtve nacističnega vojnega sodstva, verjetno so vštete v 120.000 žrtev, ki so našle smrt v zaporih, koncentracijskih taboriščih in z evtanazijo. Bruckmüller meni, da so bili Britanci edini, ki so bili pripravljeni na zasedbo Avstrije. Najprej so načrtovali vzpostavitev vojaške vlade, deželo so mislili denacificirati in iztrebiti nacistično ideologijo in šele potem izročiti v roke domači administraciji. Govori o nezaupanju zahodnih zaveznikov do Rennerjeve vlade. V prvem kontrolnem sporazumu so zavezniki formulirali svojo pripravljenost, da hitro vzpostavijo centralno oblast in izvedejo volitve. Julija so zavezniki zasedli že prej določene cone, 1. septembra so zahodni zavezniki zasedli svoje na Dunaju, 11. septembra je prvič zasedal Zavezniški svet za Avstrijo na Dunaju, vendar je trajalo še do 20. oktobra, preden so zahodni zavezniki priznali Rennerjevo vlado. Drugi kontrolni sporazum je odpravil veto, s katerim je vsaka zasedbena sila lahko onemogočila zakone, sprejete v avstrijskem parlamentu. Le ustavni zakoni so odslej potrebovali soglasen pristanek zaveznikov. Avstrija je dobila pravico, da naveže diplomatske stike z vsemi državami, članicami OZN in vsaka velesila je z njo lahko sklepala od tedaj bilateralne dogovore in sporazume. To je 2. julija 1948 omogočilo podpis Marschallovega plana. Drugi kontrolni sporazum je tudi določal, da lahko vsaka od štirih velesil avtonomno reši vprašanje nemške imovine. Sovjetska zveza je že 27. junija 1946 zasegla nemško

imovino. Avtor poroča o plenjenju zalog s strani domačega prebivalstva in potem s strani Rusov ter o zaostreni situaciji glede prehrane in se v nato osredotoči na težaven gospodarski razvoj v naslednjih mesecih. Država je izvajala restitucijsko zakonodajo, s katero številni niso bili zadovoljni, spoprijeti se je morala z denacifikacijo; ljudska sodišča naj bi izvajala postopke proti obremenjenim nacistom. Ob koncu svojega prispevka Bruckmüller opozarja na osnovi raziskav Geralda Stourzha na vir, ki že avgusta 1945 govori o "državni pogodbi" in na njen prvi ameriški osnutek. Vendar je trajalo še deset let, preden je prišlo do njene uresničitve.

Z Moskovsko deklaracijo (1943) se težiščno ukvarjata prispevka Wolfganga Muellerja in Siegfrieda Beera. Deklaracijo so nekateri zgodovinarji stilizirali kot "rojstni list", kot "magno charto", kot "ustanovno listino" Druge avstrijske republike. Mueller razpravlja o sovjetskih načrtih glede Avstrije, Siegfried Beer pa o bolj znanih britanskih razmišljanjih o povojni Avstriji. Niti pri Sovjetih niti pri Angležih ni zaslediti, da bi bili razmišljali o problematiki koroških Slovencev. Sovjetska zveza je sicer tematizirala "anšlus" na mednarodni ravni, po paktu z nacistično Nemčijo pa o njem ni več govorila, po napadu Nemškega rajha nanjo je vprašanje postalo ponovno aktualno. Zanimivo je, da sta tako Sovjetska zveza kot Velika Britanija leta 1941 razmišljali o obnovi Avstrije, bodisi kot samostojne države ali pa v povezavi z drugimi srednjeevropskimi. Naposled je oktobra/novembra 1943 prodrlo načelo obnove Avstrije, zunanji izraz pa je našla odločitev treh velesil v Moskovski deklaraciji. V njej je Sovjetska zveza uveljavila pasus o soodgovornosti Avstrije pri vojni in v besedilo so zavezniki sprejeli še odstavek, da bo pri končnem obračunu upoštevan lastni doprinos k osvoboditvi. Stalnica v sovjetskih načrtih glede Avstrije je, pravi Mueller, da ostajata Avstrija in Nemčija zunaj sovjetskega vplivnega območja, sicer pa da je Sovjetska zveza računala s tem, da bo Komunistična partija Avstrije igrala po vojni večjo vlogo in tako vplivala na pozitiven odnos države do nje. Računala je na miren, evlucijski prevzem oblasti in uveljavitev socializma. Moskovsko deklaracijo interpretira Mueller v smeri, da je Sovjetski zvezi omogočala gospodarsko izkoriščanje, ker je govorila o "politični in materialni odgovornosti Avstrije za vojno". Ta misel da je vodila Sovjetsko zvezo tudi pri načrtovanju zasedbenih con. Avtor govori o stihijski povojni demontaži industrijskih objektov s strani Sovjetov in o zaplembi nemške imovine ter ocenjuje višino "reparacij", ki jih je Sovjetska zveza pridobitno vzela v obliki gospodarskega izkoriščanja avstrijskih virov. Zaključuje, da so zavezniške sile načrtovale in uresničile obnovo Avstrije, da Sovjetska zveza Avstrije ni vključevala v svojo interesno sfero, vendar tudi ni mislila države prepustiti zahodnemu vplivu. Sovjetski zvezi da je uspelo, da je preprečila vključitev države v zahodno vojaško zvezo, ni pa mogla preprečiti družbene, gospodarske in kulturne zahodne integracije države, niti se niso uresničila pričakovanja mirnega in evlucijskega prehoda v socializem, uspela pa je glede gospodarskih zahtev z izkoriščanjem avstrijskih virov z zaplembo in izkoriščanjem nemške imovine.

Siegfried Beer razpravlja o demokratizaciji osvobojene in obenem premagane dežele in o ciljnih denacifikacije njenega prebivalstva in politike. Dotika se britanskih ocen avstrijskega odporniškega potenciala in omenja misijo Clowder ter britanske načrte glede "preorientacije" prebivalstva. Omenja kratkoročno strogo denacifikacijo z britanske strani in jo ilustrira z navedbo, da je bilo v času od jeseni 1945 do avgusta 1948 od 31.517 oseb, ki so bile postavljene pred britanska vojaška sodišča, obsojenih kar 28.894, kar pomeni 90 odstotno krivdoreko. Vendar iz

napisanega ne sledi, zakaj so bili obtoženi postavljeni pred sodišča. Vemo, da so se pred britanskimi sodišči morali zagovarjati številni koroški Slovenci, ki jih niti najmanj ne bi mogli dolžiti sodelovanja z nacizmom. Čeprav se je Velika Britanija smatrala kot tretja velika sila, pa je njen pomen nenehno upadal, kar je prihajalo do izraza tudi v njeni zasedbeni politiki in postopni in končno marginalni prisotnosti njenih oboroženih sil v njeni coni. Glede "nevtralizacije" Avstrije pa je Velika Britanija po mnenju Beera že v začetku petdesetih let 20. stoletja sprejela načelo, da se mora za to odločiti Avstrija sama po podpisu državne pogodbe.

Dieter Stiefel razpravlja o Marschallovem planu v Avstriji v letih 1948-1952. Karakterizira ga kot (za Avstrijo) "pozitivno" stran hladne vojne ter govori o prvotnih visokih pričakovanjih, artikuliranih s strani potencialnih prejemnikov ter dejanskem obsegu ameriške pomoči. Krediti Evropskega obnovitvenega programa so privedli do sprememb v avstrijski gospodarski strukturi. Le deset odstotkov vseh kreditov je bilo namenjenih vzhodnemu delu države, večala se je gospodarska moč zahodnih bezelnih dežel. Precejšen odstotek pomoči je bil namenjen informiranju in propagandi, kar je seveda dodatno pospeševalo zahodno orientacijo avstrijskega prebivalstva. Udeležba pri Evropskem obnovitvenem programu je bila povezana z bojkotom vzhodnih držav in avtor ugotavlja, da je šele v času hladne vojne dokončno prišlo do gospodarske dezintegracije habsburške monarhije. Po prvi svetovni vojni in vse do "anšlusa" so nasledstvene države izkazovale 30 odstotni delež pri avstrijski zunanjetrgovinski bilanci. Avtor meni, da je bil gospodarski razvoj Avstrije v 20. stoletju pomembno politično prevladujoč in pravi: "Najprej po nacionalizmu, ki je vodil k razpadu avstro-ogrske monarhije, potem po nacizmu in po vojni industriji in končno po komunizmu v polovici njenih sosednih dežel." Pomen pomoči za avstrijsko povojno gospodarstvo ilustrirajo priobčene statistične tabele. Neenaka izhodišča velesil ZDA in SZ označuje takole: "V drastičnem nasprotju z ZDA, ki so od svetovne vojne gospodarsko lahko znatno profitirale, je Sovjetska zveza močno trpela. Sovjetska zveza je bila kot vojaški zmagovalec v tem primeru v slabšem položaju kot poraženki Nemčija in Avstrija! Sovjetska zveza je morala torej gospodarsko iztržiti iz področij, ki jih je zasedla, toliko kot je le mogla za svojo lastno obnovo. Medtem ko so si torej ZDA lahko privoščile masivno pomoč pri obnovi, je Sovjetska zveza odtegnila avstrijskemu gospodarstvu znatne resurze (demontaže, USIA-podjetja). To dogajanje je bilo vsakemu Avstrijcu jasno na dlani. Kje so bile iz čistih gmotnih interesov simpatije, je lahko razumljivo."

S precej nepoznanim poglavjem avstrijske preteklosti se sooča Gernot Heiss, ki opisuje prizadevanja vlade za film o Avstriji, ki naj bi prispeval k pozitivni samopodobi države v mednarodni javnosti. Priprave so trajale kar štiri leta in z vsebino filma so se soočili razni komiteji - od ministrskega pa tja do neposredno produkcijskega. Film, ki je doživel svojo premiero naposled novembra 1952, ni uresničil velikih pričakovanj in njegovi produkcijski stroški so še v začetku šestdesetih let razburjali avstrijski parlament. Zamisel filma nenazadnje ne dokumentira samozavesti avstrijskega prebivalstva, nasprotno - v tem času očitno nihče ni računal s samostojno Avstrijo. Film z naslovom "Avstrija 1. aprila 2000" namreč govori o tem, da je dežela še vedno zasedena. Avtor navaja med drugim kritiko, ki jo je prezentacija filma doživela na Nizozemskem, kjer se je prebivalstvo še dobro spominjalo "barab avstrijskega porekla" v času okupacije. Avtor dokumentira, da je film nadaljevanje tradicij filmske produkcije iz časov Dollfušovega režima in zaključuje: "Sne-

malna knjiga in film sta karakteristična produkta avstrijske kulturne politike 'dolgih petdesetih let': katoliško konservativna, spodrivajoč polpreteklost, zavezujoča osladnemu avstrijskemu klišeju, precenjujoča lasten kulturni pomen v svetu." Naslednji prispevek je napisala Gabriele Kaiser in govori o povojni avstrijski arhitekturi. Avtorica se osredotoči na Dunaj in meni, da se arhitektom ni uspelo navezati na dosežke iz časa po prvi vojni in da je tudi tukaj mogoče govoriti o izraznih oblikah, ki se dajo opisati s pojmom "domovinske arhitekture" (Heimatschutzarchitektur). Prispevek Evelyn Deutsch-Schreiner razpravlja o gledališču. Avtorica išče odgovor na vprašanje, kaj je "tipično avstrijsko" in pravi, da je tudi gledališče po vojni postalo transportno sredstvo hitro se razvijajoče kulture prikrivanja, pozabljanja in potlačevanja. Govori o odnosu strank in zasedbenih sil do gledališke dejavnosti in ugotavlja, da je neki (konservativno-katoliški) kulturni program imela le Avstrijska ljudska stranka in da je tega bistveno sooblikoval Hans Pernter, prosvetni minister v času Dollfußovega in Schuschniggovega režima. Najzanimivejše so bile po mnenju avtorice produkcije v času največje ekonomske stiske, ekonomske reforme leta 1948 pa so zapustile ruševine, ker so dolgotrajno spremenile privatni konzum širokih plasti prebivalstva. Posebej ocenjuje gledališko politiko sindikata in komunistične stranke in v zadnjem primeru opozarja na Novo gledališče v Scali, ki pa je poleg modernih avtorjev občinstvo soočalo tudi s stalinističnimi komadi.

Oliver Rathkolb v središče svojega prispevka postavlja politično orientacijo prebivalstva, ki je bilo zgodaj "zahodno orientirano". Drugo težišče njegovih razmišljanj je avstrijska nevtralnost, ki je povezana z določenimi miti, oddaljenimi od realnosti. Nevtralnost so znali po oceni avtorja avstrijski politiki različno interpretirati in funkcionalizirati. Opozarja, da je igrala pomembno vlogo pri formiranju posebne avstrijske zavesti v smeri, da so Avstrijci posebna nacija glede na odcepitev od Nemcev in na njene interpretacije s strani kanclerja Bruna Kreiskega in naposled na njeno interpretacijo med pogajanjmi za pristop k Evropski uniji.

Zbornik omogoča hitro in dosti široko ter diferencirano informacijo o prvem desetletju povojne avstrijske zgodovine še posebej zaradi tega, ker upošteva celoten družbeni razvoj in se ne omejuje le na politično zgodovino.

Avguštin Malle

Križnar Ivan: Kranjsko okrožje med nemško okupacijo in narodno osvobodilnim bojem 1941-1945 : kranjsko okrožje 1941-1945. Območno združenje borcev in udeležencev NOB Kranj, Občinski odbor ZZB NOV Tržič, Kranj 2007, 576 strani, ilustrirano.

Ivan Križnar sodi med zgodovinarje, ki se najbolj sistematično posvečajo zgodovinopisni obravnavi Gorenjske v obdobju nacistične okupacije. Razmere in dogajanje v omenjeni pokrajini je obravnaval v številnih razpravah in drugih prispevkih, predvsem pa v monografijah o jeseniškem in škofjeloškem okrožju Osvobodilne fronte, katerima se sedaj pridružuje še monografija o kranjskem okrožju. S to, tako imenovano trilogijo, je "pokril" večji del Gorenjske, saj je vanjo poleg navedenih treh okrožij spadalo le še kamniško okrožje.